

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Рада молодих учених та спеціалістів

ІСТОРІОГРАФІА

Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції
викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Одеса
2023

УДК 300.3+301+930.1; 911.3 (477.74).

Історіосфера. Матеріали Вісімнадцятої наукової конференції викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. — Одеса : Ун-т Ушинського, 7–8 квітня 2023 р. — 124 с.

*Рекомендовано до друку
рішенням Вченої ради
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

Протокол № 9 від 30 березня 2023 р.

ISBN 966-7965-01-5

© Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

Позиція авторів може не співпадати з думкою редакційної колегії.

М. Я. Гефтер — людина, яку спіткала непроста доля. Знаходячи себе, він ставав менш зрозумілим, ставав творцем нотаток, фрагментів, уривків. Багато років проривався він до слова, яким вдалося би передати те, до чого він прийшов у болісних суперечках із собою, що витяг з досвіду власного «загубленого» покоління. Це покоління також було носієм нездійснених історичних альтернатив.

1. Бергсон А. Непосредственные данные сознания: Время и свобода воли. Москва: ЛКИ, 2010. 224 с.
2. Гефтер М. Я. Из тех и этих лет. Москва: Прогресс, 1991. 484 с.
3. Гефтер М. Я. История — позади? Историк — человек лишний? Вопросы философии. 1993. № 9. С. 6–24.
4. Коэн С. Бухарин. Политическая биография. 1888–1938. Москва: Прогресс, 1988. 570 с.
5. Материалы Круглого стола «XX век: альтернативы развития». Рабочий класс и современный мир. 1989, № 1. С. 60–72.
6. Павловский Г. О. Невосстановимый Гефтер. Век XX и мир. 1994. № 11–12. URL: <http://old.russ.ru/antolog/vek/1994/11-12/pavlov.htm>

Ніколаєва І. Б.

Екзистенціальні цінності в європейській цивілізації

Розвиток філософії екзистенціалізму пов'язаний із особистісним переживанням і осмисленням людьми подій Першої та Другої світових війн. Увага покоління, яке пережило Першу світову війну та прихід до влади фашизму, зосередило свою увагу на кризових ситуаціях у житті людини і людства, намагаючись проаналізувати людину в умовах складних історичних випробувань. Тому не випадково, що фундаментальною рисою екзистенціалізму є гуманізм. Саме надчутливе ставлення до ситуації людини є тим, що поєднує такі різні види екзистенціалізму, як атеїстичний (Ж.-П. Сартр, А. Камю, С. Бовуар і ін.) і релігійний (К. Ясперс, Г. Марсель, М. Бубер, Р. Бульман, Е. Брунер, Ф. Гогартен, П. Тіліх, Н. Абаньяно, О. Больнов і ін).

Досвід масових вбивств під час світових війн закономірно привів до того, що увага представників екзистенціалізму була зосереджена на питаннях провини та відповідальності, рішення та вибору, ставлення людини до смерті тощо.

У наш час повномасштабна війна росії проти України знову нагадала європейцям про екзистенціальні цінності, які вони давно усвідомили і без яких неможлива європейська цивілізація, такі як самовизначення — як індивідуальне, так і колективне, — свобода і демократія.

Усвідомлення стану війни є дуже важливим для екзистенціалізму. За визначенням К. Ясперса, війна — це «межова ситуація», ситуація, яка вимагає від людини вчинення особливих дій або дій, які визначають у цій військовій ситуації. «Межова ситуація» є одним із центральних понять Карла Ясперса зокрема та екзистенціалізму загалом. Ось як Карл Ясперс пояснює, що таке межова ситуація: «...є ситуації, які залишаються, по суті, незмінними, навіть якщо їх миттєвий аспект змінюється, а їхня нищівна сила затемнюється: я мушу померти, я мушу страждати, я мушу боротися, я підвладний випадку, я невблаганно втягую себе в провину. Ми називаємо ці фундаментальні ситуації нашого існування межовими ситуаціями. Тобто це ситуації, яких ми не можемо уникнути або змінити» [3, р. 9–20]. У Ясперса «межова ситуація» є одним із виражень «духовних ситуацій епохи», тобто таких ситуацій, коли людина, яка знаходиться на краю певної онтологічної безодні, змушена вчитися берегти свободу і незалежність в межовій ситуації. К. Ясперс вважав межову ситуацію такою, в якій екзистенція стикається з перешкодою, межею, після якої існує лише безвихідь (у термінах Ж.-П. Сартра — «ніщо», «небуття»). І основне завдання екзистенції — осмислити безодню неминучості, підготуватися до занурення в безодню, до смерті.

Як приклад межової ситуації можна розглядати той уривок із праці Ж.-П. Сартра «Екзистенціалізм — це гуманізм», де філософ розповідає історію про хлопця, який стоїть перед важким вибором: піти захищати батьківщину від загарбників чи залишитися з матір'ю як її єдина опора. Тобто йому доводиться вибирати між боротьбою проти загарбників і допомогою матері вдома. Тут немає моралі, яка б допомогла зробити вибір. Виникає складне питання з точки зору християнства, бо віра вчить любити ближнього, але хто тут ближче — мати чи своя країна, визволення якої також означає свободу матері. Людина може запитати поради, але відповідь буде залежати від позиції радника. Це теж вибір: кого запитати, і це незалежний вибір людини [5, р. 30–31]. Але без відповідальності немає вибору, особливо коли вирує війна. Сартр каже: «І коли ми говоримо, що людина бере на себе відповідальність, ми говоримо більше цього: ми говоримо, що вона у своїх виборах відповідає за всіх людей...» [1, с. 24]. Це означає, що кожна наша дія є творчим актом, який визначає добро та впливає на інших. Проте добро не є об'єктивним і універсальним, хоча те, що ми обираємо у своєму розумі, є «правильним» для всіх навколо нас. Звичайно, людина може спробувати заперечити це, або відмовитися від цього. Однак, визнаючи, що є бажаним для неї особисто, людина визначає добро для всього людства. Тож українці та українки, які свідомо обирають

боротьбу проти російського загарбника, своєю боротьбою визначають користь миру для решти світу.

Ідея свободи вибору, яка безпосередньо пов'язана з відповідальністю за вибір, була однією з центральних у творчості та життєвій проблемі Ж.-П. Сартра. У творі «Буття і ніщо» філософ описує свободу як щось абсолютне; люди приречені бути вільними: «Людська свобода переує сутності в людині й робить її можливою; сутність людини підвішена в її свободі. Те, що ми називаємо свободою, неможливо відрізнити від буття „людської реальності“. Людина не існує, щоб колись потім бути вільною; немає різниці між буттям людини та її вільним буттям» [5, р. 25]. Існувати і бути вільним — це одне й те ж саме. Сартр розуміє свободу не як свободу духу чи свободу волі, а як свободу вибору, яку ніхто не може відібрати в людини. Наприклад, навіть ув'язнений вільний вирішувати, прийняти винесений вирок або боротися за свободу, і що буде далі, вже не залежить від нього. Будь-яка людина може піти на війну і вибрати боротьбу з ворогом, навіть якщо вона не навчалася на солдата. Таких випадків в Україні після 24 лютого 2022 року чимало: мирні люди, цивільні, які ніколи не займалися стрільбою чи іншою військовою справою, співаки, програмісти, підприємці, студенти, викладачі обрали війну й пішли воювати. Свобода — це «основа основ», коріння будь-якого вибору. У книзі «Буття і ніщо», написаній і опублікованій у бурхливі роки Другої світової війни, Сартр говорить, що «артилерійська підготовка, яка переує атаці, може викликати страх у солдата, який піддається бомбардуванню, але страждання народжується, коли він намагається передбачити поведінку, з якою він зіткнеться з бомбардуванням, коли він запитує себе, чи зможе він „втриматися“. Так само новобранець, який з'являється на військову службу на початку війни, в деяких випадках може боятися смерті, але частіше він „боїться боятися“; тобто він сповнений страждань перед собою. У більшості випадків небезпечні або загрозливі ситуації виникають у різних аспектах; вони будуть сприйняті через відчуття страху чи страждання залежно від того, чи ми уявляємо ситуацію як таку, що діє на людину, чи, навпаки, людину як таку, що діє на ситуацію» [1, с. 29]. І це так, оскільки людина потрапляє в незвичайну ситуацію, в якій ніколи раніше не була; і це небуття (ніколи) у таких воєнних ситуаціях викликає страх і тривогу. Пізніше вони можуть відчути хвилювання від боротьби, яку вони будуть вести, і їх більше не будуть турбувати бомбардування чи стрілянина ворога. Одним словом, їх не зупинить і не злякає «ніщо» ворога. Свобода не є очевидною; вона завжди виявляється у виборі й лише у виборі.

Таким чином, люди кинуті у війну, й вони повинні жити з вільною. За усвідомленням обов'язку зробити вибір, прийняттям його

ваги та відповідальністю за те, що ти будеш робити в ситуації, яку створило для нього життя, криється індивідуальність переживань, яка полягає у тому, що кожен особисто повинен усвідомлювати вагу своїх дій, вибору й думки.

1. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм — це гуманізм. Зарубіжна філософія ХХ ст. Київ: Довіра, 1993. 228 с.
2. Шевчук В. Екзистенціальна проза В. Підмогильного. *Досвід кохання і критика чистого розуму. В. Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретації [упорядник О. Галета]*. Київ: Факт, 2003. С. 353–366.
3. Camus A. *The Plague*. New York: Alfred A. Knopf, 2021. 352 p.
4. Jaspers K. *Way to Wisdom: Introduction to Philosophy*. New Haven & London: Yale University Press. 2003. 224 p.
5. Moseley A. *A Philosophy of War*. Algora Publishing, 2003. 280 p.

Марар В. О.

«Деколонізація» розуму: Стів Біко та Франц Фанон

Особистість Стіва Біко стала легендарною, його ім'я було увічнено у багатьох музичних творах, літературі та кіно. Разом з тим треба зауважити, що імена Стіва Біко та Франца Фанона дуже тісно пов'язані. Обидва були інтелектуалами з університетською освітою, обидва мали бажання звільнити Африку шляхом «деколонізації» розуму. Донедавна Стів Біко майже не притягав уваги дослідників, хоча, на наш погляд, заслуговує не меншої зацікавленості, ніж Франц Фанон [1, 2].

Фанон характеризував колонізованих як людей, які зазнають комплексу неповноцінності, що породжений знищенням їхньої культури, приниженням їхньої історичної спадщини. Колоніалізм повинен був бути повалений насильницьким шляхом для того, щоб «колонізовані могли повернути свою „самість“» [3, р. 457]. Це, на думку Фанона, було можливе лише шляхом відторгнення культури колонізаторів та відродження власної. Для Фанона просте повернення колонізованого до доколоніальної культури не є виходом, і тут Фанон дистанціюється від негритюду. Для формування національної культури нова самосвідомість є необхідною базою. На його думку, «національна культура відродиться у боротьбі проти колоніалізму» [3, р. 458]. Колонізація розуму відбувалася у формі знищення значущості історії та культури пригніченого народу. Таким чином національна самосвідомість колонізованого майже перестала існувати. Колонізовані стали залежні не тільки економічно, а й психологічно: